

пи се преминава към кръглата форма на неговия барабан. В покритието вписаният кръст е оформен от сволювете на централния кораб и средната отарна част в посока изток-запад и от напеченния свод, заместник на трансепта от раннохристиянската базилика, в посока север-юг. Четирите правоъгълни помещения, които се образуват в ъглите на сградата, т. нар. междурамия, са покрити или със стени куполи, или по-често с полуцилиндрични налъжжни сволове. Във височината вътрешното изобразително пространство на храма, т. е. пространството, което подлежи на изписване, се дели на няколко ретивъра (поса), които най-често съпадат с хоризонталните архитектурни членения — склоновете на сволювете, петите и клячовите на арките, правите стени и стълбове — в зависимост от височината на сградата. Основен модул при стенописните изобразения е човешката фигура и най-често долният ред от прави светци със или близо до човешки ръст, което създава у зрителя впечатление за тяхното почти реално присъствие в храма, за тяхното отношение към самия зрител.

Вътрешното разпределение на сюжети и образи по стени на източнокристиянска храм, т. е. неговата най-обща декоративна система, е наредена на II Никеиски (всичност VII) вселенски църковен събор през 787 г. Това разпределение започва да се прилага след окончателното тържество на иконопочитанието⁶, а като завършена система ще го намерим в стенините мозайки на представителните византийски храмове от XI-XII в.⁷ Основните, възловите моменти в християнската догматика са учението за Въплъщението на Бота-Слово (Логоса) в човешки образ, т. е. за раждането на Божия син от Дева Мария; за Изкуплението на преховите на цялото човечество от Христос чрез неговите страдания, които куминират в Разпятието; Христовото Възкресение, което предпоставя бъдещото възкресение на мъртвите и Възмездие за земните човешки дела на предстоющия Страшен съд. Стенописните композиции, които илюстрират тези основни моменти, заемат най-изтъкнатите места във вътрешните стени, а около тях се групират останалите изобразения. По-точното разпределение на тези композиции и изобразения обаче, изтъкването на една или друга сцена, подборт и разполагането на светителските образи, макар и в рамките на църковния канон, ни позволяват да вникнем повече или по-малко в конкретната насоченост на дадена стенописна украса, обусловена от епохата, а от желанията на тези, които са я поръчали. Ранните християнски църковни писатели твърдят, че църковната сграда — „Небе на земята“ — изобразява Разпятието и Възкресението, че тя синтезирано отразява пътя за спасението на вярващите. Най-известните учени византийски сградни архитекти, като Л. Мине, III. Дил, О. Демус, А. Трабар и др.⁸, уточняват това определение в смисъл, че църковната сграда е по-скоро мястото, където отново се извършва цялата евангелска драма, където вярващият зрител става съпричастен на земния живот и на чудесата на Христос, докато литургичният обред символично възпроизвежда Христовата жертва за спасение на човечеството. Казахме, че Христос Вседържител се намира вече в купола, отдален от медальон, поддържащ от ангели. Под неговия куполния барабан са изобразени пропозите, предсказали Христовата спасителна мисия. Бълювите подкуполни пандагити са заети от четиримата евангелисти, запечатани в историята на Християнския живот за поколенията.

В абсидата е изобразена Бородица — оръдието на Въплъщението на Бота-Слово (Христос) в човешки образ. Под нея се разгръща „Причастие на апостолите“ — „исто-рическото“ предсказание за Христовата жертва, което ляга в основата на литургичното таинство. Авторите на литургии и тълкувателите на това таинство и на евангелския разказ — великите църковни отци Василий Велики, Йоан Златоуст, Триптий Ботослов и Атанасий Александрийски (понякога към тях се добавят Кирил Александрийски, Никола Мирликийски, Триптий Ниски и др.) — заемат долния ретивър в абсидата. Някъде през XI-XII в. в повечето паметници те се обръщат към изток, за да се поклонят на изобразения под абсидното прозорче Христос-атлент, т. е. да участват в т. нар. „Мелизмод“ — „Поклонение на жертвата“.

Началният момент на Въплъщението — „Благовещението“, обикновено фланкира абсидната конха, като с него се открива евангелският цикъл, т. е. цикълът на дванадесетте Логични църковни празници¹⁰. Следващите празници са: „Рождество Христово“ — обширна сцена с много свидетели. След нея е „Сретението“, т. е. донасянето на младе-неца Христос в староеврейския храм, който олицетворява връзката между Стария и Новия Завет. Следват „Кръщение“ и „Разпятие“. В ранната епоха „Възкресението на Христос“ и „Педесетницата“ са заемали вторични куполи или сволове в призора, докато пос-тепенно намират окончателните си места: „Възкресението“ — в източния свод, а „Петдесетницата“ — в западния. „Слизането в ада“, т. е. „Възкресението“, заема често се-